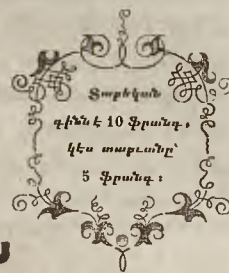

ԵՌՄՊԱ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 21.

1862

Ե. ՀԱՏՈՐ

Միաբանեալ
նախանգաց գերիները :

(Վերջ :

ասարակապետականներէն յառաջ (Ապրիլի 23ին) արդէն ռամկապետականները Չարլսդըն աղգային ժողով մը գումարած էին: Սակայն Գընսըսի մէջ պատահած շփոթութիւններն ու անկարգութիւններն իրենց թիւը շատ նուազեցուցած էին: Իրենց մեծ մասն արդէն հասարակապետականներուն կողմն անցած էր, եւ կը վախճուէր որ նոր հատուած մ'ալ անոնց կողմը կ'անցնի: Նենգամիտ ու խորագէտ Տըկլաս ծերակուտի անդամը, աս երկպառակութենէն յառաջ գալու հետեւութիւններն իմանալով, ժողովը դեան վեհապետութիւն մը մէջտեղը հանեց, որպէս զի կարող ըլլայ անով բոլոր ռամկապետականներն իրարու հետ նորէն միաբանել: Աս սկզբամբ Գընսըսի մէջ հաստատուած սահմանադրութեան դէմ ելաւ ու մերժեց, ըսելով որ ժողովը դեան կամայք դէմ դրուած է եւ անոր ինքնիշխանութեան հակառակ: Սակայն գերութեան խիստ կողմնակիցներուն մեծ մասն եւ ոչ ասով գոհ կ'ըլլար, այլ կ'ուզէր որ չափաւորեալ ռամկապետականք բոլորովին իրենց տակ ընկնին: Ասոր վրայ երկայն ժամանակ վիճուելէն ետքը, գերի ունեցող ութը նահանգներուն երեսփոխանները, ժողովքը թող տալով՝ ելան գացին: Ասոնք Յունիսի 11ին Հարաւային բաժանումն անուամբ, Ռիչմընտ ժողովք ըրին, եւ իրենց գահերէցի ընտրելի որոշեցին զճոն Պրէգինրիճ, որն որ նոյն ժամանակ՝ գահերէցի փոխանորդ էր: Իսկ Հիւսիսային բաժանումը, կամ ժողովը դեան ինքնիշխանութեան պաշտպանները, Յունիսի 18ին Պալդիմըր ժողովք գումարեցին եւ որոշեցին որ զՏըկլաս գահերէց ընտրեն:

Ռամկապետականներուն աս երկպառակութեան պատճառաւ եղաւ որ Արրահամ Լինգըն, 180 քուէ-

ով՝ 72 (Պրէգինրիճ) ու 12 (Տըկլաս) քուէի դէմ գահերէց ընտրուեցաւ:

Սակայն հասարակապետականներուն աս յաղթութիւնը, Դաշնակցութեան վերջին կայն ալ քակեց: Գերի ունեցող հարաւային գաւառներն անմիջապէս սկսան ձայներնին բարձրացընել ու ըսել թէ հասարակապետականք իրենց իրաւունքներն ոտքի տակ կ'առնուն, ուստի եւ լաւագոյն է՝ Դաշնակցութենէն զատուին, քան թէ քննողներուն (Abolitionist) տակն ընկնին: Ամենէն աւելի բաժնուելու միտում կը ցուցընէր Հարաւային Կարոլինա, որուն քիչ մը ետքը հետեւեցան Գէորգիա, Ֆլորիտա, Ալպամա, Միսիսիբի, Լուիզիանա ու Դեքսաս գաւառները: Իսկ գերի ունեցող ուրիշ գաւառներուն մէջ կարծեաց տարբերութիւն մը կը տիրէր, ուստի եւ խնդրոյն որոշ կերպարանք մ'առնելուն կը սպասէին:

Աս յուզմանց ու գրգռութեանց ժամանակը Պրէգընըն Տին գահերէցը 1860ին Գեկտեմբերի 3ին համաժողովը խօսակցութեամբ մը բացաւ, որն որ աւելի գերեաց կողմը կը հնչէր: Աս խօսակցութեան մէջ մէկիկ մէկիկ ցուցուց ան ամէն վտանգները՝ որոնք կրնային յառաջ գալ հասարակապետականներուն գերեաց խնդրոյն մէջ խառնուելէն: Նոյնպէս ըսաւ որ ինք իբրեւ գահերէց ոչ իրաւունք եւ ոչ զօրութիւն ունի ապստամբութեան դէմ ելլելու. հապապեաք է որ խնդրոյն որոշ կերպարանք մ'առնելուն սպասէ: Վերջապէս երկու կողմնակցութիւնները միաբանելու եւ խաղաղութիւն հաստատելու համար հետեւեալ երեք առաջարկութիւններն ըրաւ. 1. Ան տէրութիւնները՝ որոնց մէջ գերութիւն մտած է կամ ետքէն կը մտնէ, իբրեւ օրինաւոր տէրութիւն ճանչցուին: 2. Գերեաց դէմ տրուած օրէնքները բացարձակապէս ընդունուին. ընդհակառակն ի նպաստ անոնց հաստատուած օրէնքներն անզօր ու անիրաւ ճանչցուին: 3. Դաշնակցութիւնն ինք զինքը պարտաւորէ ամէն գաւառներուն մէջ տեքանց գերիներուն վրայ ունեցած իրաւունքը պաշտպանելու, մինչեւ որ նոյն գաւառը իբրեւ տէրութիւն՝ կամ գերութեամբ կամ առանց գերութեան, Դաշնակցութեան մէջ առնուի: Աս առաջարկութիւնները հասարակապետականներն

աւելի կատարեցին, իսկ ռամկապետականները գոհ չըլին: Աւերջապէս պատգամաւորաց սենեակը խնդիրն որոշելու համար ամէն գաւառներուն պատգամաւորներէն բաղկացեալ մասնաժողով մը գրաւ. բայց ա- սիկայ ալ առանց միաբան որոշում մ'ընել կարենա- լու լուծուեցաւ:

Մէկալ կողմանէ ապստամբութիւնը հսկայա- քայլ յառաջ կ'երթար: Դեկտեմբերի 26ին Հարաւ- ային Վարդինա ինք զինքը Դաշնակցութենէն բաժ- նուած հրատարակեց: Նոյն ըրին երկու ամիս ետքը Լուիզիանա, Ֆլորիտա, Միսիսիբի, Գեորգիա եւ Ալա- պամա: Աս երկիրներուն մէջ եղած Դաշնակցական ստացուածները՝ առանձնական տէրութիւնք իրենց գրաւեցին: Պաշտօնատէրները հրաժարեցան, իսկ նոյն տէրութեանց պատգամաւորները համաժողովը թող տալով ելան գացին: Աս բաժնուած տէրութեանց պատգամաւորները 1861ին Փետրուարի 4ին Մոնրէպ- մէր քաղաքը զատ համաժողով մը գումարեցին, եւ աս նոր միացեալ Հիւսիսային Ամերիկայի տէրութեանց առժամանակեայ սահմանադրութիւն մը շինեցին, որն որ Դաշնակցութեան հին սահմանադրութենէն ա- մենեւին տարբերութիւն չունէր, միայն գերութիւնը թող կու տար: Աս ժողովքին մէջ, Տեւիս Դաշնա- կցութեան գահերէց, իսկ Սթէֆէնս՝ գահերէցի փո- խանորդ ընտրուեցաւ: Նոյն նորընտիր գահերէցը յայտնի ըսաւ, որ բաժանման գլխաւոր պատճառը՝ գերեաց խնդիրն է: Բաժանումը կատարուելէն ետ- քը՝ զօրաւոր բանակ մը ոտք հանելու հարկաւորու- թիւն տեսնուեցաւ, որպէս զի կարող ըլլան իրենց անկախութիւնը հիւսիսային տէրութեանց դէմ զի- նուք ալ պաշտպանել:

Նոյն միջոցին գերութեան հակառակորդներն ալ Վաշինկթընի մէջ ժողովք կ'ընէին: Աս ժողովոյն մէջ ապստամբութեան նկատմամբ ամենեւին որոշում մը չեղաւ, եւ իր պաշտօնը լմնցած ըլլալով՝ Մարտի 4ին լուծուեցաւ: Նոյն միջոցին Պրիմրոնիին գահերի- ցութեան ատենն ալ վերջացաւ: Իր յաջորդը Լինքոլն, պաշտօնն ընդունած ժամանակն ըրած խօսակցութեան մէջ ըսաւ որ Ամենեւին գաւառ մը ինք իր գլխուն չի- կրնար Դաշնակցութենէն բաժնուիլ, եւ այսպիսի գործք մ'ընելը՝ Միաբանեալ տէրութեանց Դաշնադրութեան դէմ բռնութիւն բանեցընել է: Ուստի եւ ինք իբրեւ Դաշնակցութեան գահերէց, չիկրնար ամենեւին գաւ- առի մը հետ բաժնուելու վրայ խօսակցիլ: Անոր հա- մար Դաշնակցութեան ամբողջութիւնն անարատ պա- հելու պարտքը պիտի կատարէ, որչափ որ իր իշխա- նութիւնը կը հասնի, եւ կը յուսայ որ ժողովուրդն աս վախճանին համար իրեն միջոց կը մատակարարէ: Աս չափաւորեալ, բայց ազդու խօսքը՝ նոյն իսկ ծանր մտածող ռամկապետականներուն առջեւ մեծ ընդու- նելութիւն գտաւ. իսկ բաժանման գլխաւորներուն սպառնալիք մըն էր, որ հասարակապետականք ի վեր- ջին հարկաւորութեան նաեւ զինուոր իրենց իրաւունքը

պիտի պաշտպանեն: Բայց խօսքէն գործքի անցնիլը շատ դժուար է: Թէպէտ խորհրդանոցին անդամնե- րուն մեծ մասը հասարակապետական ըլլալով, դա- հերէցին հետ միաբան ու համախոհ էին, բայց բռնութեան ձեռք զարնելու միջոցները կը պակսէին: Երբ որ վերջապէս զօրաւոր բանակ մը ոտք հանելու հրամանն ելաւ, Վիրգինիա, Հիւսիսային Վիրոլինա, Արքանզաս եւ Դէննէսի ապստամբներուն կողմն ան- ցան: Աս դժուարին պարագայից մէջ Լինքոլն որո- շեց որ գոնէ Չարլըսթընի Սըմիթը ամրոցը՝ ուր Ան- տէրսըն հարկաւորեալ փոքր գնդով մը ամրացած կը պաշտպանէր, ապստամբներուն ձեռքէն ազատէ: Ա- սիկայ ըստ ինքեան ծանրակշիռ քայլ մըն էր, վասն զի խաղաղութեան կամ պատերազմի մէջ որոշում պիտ'որ ընէր: Աս վախճանաւ Մայիսի մէջերը, պա- շար ու ռազմամթեր. տանող նաւախումբ մը նոր Եոր- կի նաւահանգստէն ելելով, սկսաւ դէպ ի Չարլըս- թըն երթալ: Լինքոլն գահերէցը, Հարաւային Վա- րդինայի կառավարին իմացուց նաւախումբին ինչ վախ- ճանի համար գալը, եւ միանգամայն ծանոյց որ ինքն իշխանութիւն ունի իր պահանջմունքները խաղաղու- թեամբ կամ պատերազմաւ լմնցընելու: Բայց նա- լախմբին Չարլըսթընի առջեւ հասած ատենը՝ ապրի- տամբներն ամրոցն արդէն գնդակոծելու սկսած էին, որն որ քիչ մը ետքն ալ անձնատուր եղաւ: Չար- լըսթընի թնդանօթներուն որոտումը միանգամայն պատերազմի հրատարակում եղաւ. բոլոր հիւսիսային գաւառներն ոտք ելան, եւ կատաղի քաղաքային պա- տերազմը սկսաւ:

Ահաւասիկ գերեաց պատմութիւնը՝ մինչեւ մեր ժամանակը հասցուցինք, ցուցնելու համար որ հա- րաւային գաւառներուն Դաշնակցութենէն բաժնուիլ ուղեւուն եւ անկէ ծագած Ամերիկայի հիմնկուան քաղաքային պատերազմին պատճառը՝ միայն գերեաց խնդիրն է, եւ ոչ թէ ուրիշ քաղաքական պատճառ մը, ինչպէս իրենք հաստատել կ'ուզեն: Պատերազ- մին ինչ վերջ ունենալը տակաւին չիգիտցուիր. բայց աս ստոյգ է՝ որ այսպիսի պատերազմի մը մէջ, ուր խնդիրը՝ գերութեան վերցուելուն կամ չվերցուելուն վրայ կը դառնայ, բոլոր Եւրոպայի ազգաց համա- կրութիւնն արգար, իրաւացի ու ազնուական բանի մը համար արիւն թափող հիւսիսային գաւառներուն աւելի կը հակի:

ԲԵՍՊԱՅՍՄԵՆ

Մարդկային կենաց տեսողութիւնը:

(Հարունային-ի-ն-ն):

Մինչեւ հոս գրածներնուս օգնութեամբն եր- կրորդ խնդիր մ'ալ կրնանք պարզել ու լուծանել: Ա՛- երկրորդ խնդիրն է: — Ուսկից կ'ըլլայ՝ որ մարդուն կե- նաց տեսողութիւնն անբան կենդանիներուն կենաց տես- ղութենէն ըստ ինքեան շատ աւելի երկայն ըլլալով, եւ ինչպէս բաղմամբիւ օրինակներ կը վկայեն՝ մարդ արտա-

քոյ կարգի երկարատեւ կեանք ունենալու ընդունակութիւն ունենալով, խիստ քիչ մարդիկ իրենց կենաց բուն հասարակ տեւողութեան չափին կը հասնին ու անոնց մեծ մասը բուն ժամանակէն առաջ կը մեռնի: Կամ ուրիշ խօսքերով ըսենք. ինչու համար մարդկային սեռին մէջ կենաց շատ երկայն տեւողութիւնը կարելի ըլլալով՝ կարճ ապրողներուն այսինքն շուտ մեռնողներուն թիւն այնչափ շատ է:

Աս խնդիրը հիմամբ պարզելու եւ լուծելու համար կ'ըսենք.

Ա. Գործարանաց կակղութիւնն ու փափկութիւնը, որն որ զմարդը երկարատեւ կեանք ունենալու ընդունակ կ'ընէ, նոյնը զինքն աւելի շատ վտանգներու մէջ կը ձգէ, աւելի դիւրաւ այլեւայլ արդեւքներու կը հանդիպի, կը տկարանայ ու կը մեռնի:

Բ. Տեսակ տեսակ յարաբերութիւններն ու հազորդակցութեան կետերը կամ միջնորդները, որոնցմով մարդ իր բոլորովէն ըլլող արարածներուն կը մօտենայ ու կը հաղորդի, զինքը շատ տեսակ միասակար ազդեցութեանց տակ կը ձգեն, զորոնք աւելի ամուր կ'ազդեն թիւն կամ գործարաններ ունեցող էակ մը այնչափ չիղգար:

Գ. Մարդուն ուրիշ ամէն արարածներէն շատ աւելի ունեցած կարօտութիւններն՝ երբ որ իրենց կատարումը չեն գտներ, որն որ շատ յաճախ կը հանդիպի, անոր կենաց վտանգները կ'աւելցնեն ու կեանքը կը կարճեցնեն:

Դ. Նոյն իսկ հոգեկան կեանքն իր սեպհական թոյններն ու վտանգներն ունի. ինչու որ անբան կենդանիները ոչ պարագի ելած յոյս կը ծանջան, ոչ պատուասիրութեան բաղձանքներուն չկատարուիլը գիտեն ու ոչ սիրոյն արհամարհուելէն կը հասկնան. սոյնպէս եւ ուրիշ ներքին վշտերէն, զղումէն ու յուսահատութենէ ազատ են, որոնք ամէն ալ միայն մարդուն սեպհական զգածմունքներ, ներութիւններն ու հոգեկան թոյններ են, որոնք իր կեանքը կը մաշեն, կը սպառեն ու կը թունաւորեն:

Ե. Թէպէտ եւ մարդը բանաւոր է, կամ իբրեւ բանաւոր էակ գործարանաւորած է, սակայն միանգամայն ազատութիւն ալ ունի՝ իր խելքը, որ է բանը (raison), գործածելու եւ չգործածելու: Անբան կենդանիք բանի (խելքի) տեղ բնական ազդում (instinct) ունին. ասիկցի ի դատ՝ միասակար ազդեցութիւնները մարդէն շատ նուազ կը զգան ու անոնց դէմ մարդէն շատ աւելի ամբողջութիւն ունին: Բնական ազդումն իրենց կը սորվեցնէ այսինքն կ'աղբէ միայն ան բանն ուտել կամ վայելել, որն որ իրենց համար աղէկ է ու ան ամէն բանէն ետ կենալ ու քաշուիլ, որն որ իրենց կը մեռնէ. նոյն ազդումն իրենց կ'իմացնէ քաղցած, հանգչելու կարօտ ու հիւանդ ըլլալին: Աս բնական ազդումը՝ առանց զգուշութեան (diète) կանոններու՝ զիրենք չափազանց ուտելէն ու կենաց վայելմանց անկարգութիւններէն կ'ապահովեցնէ: Ասոր հակառակ՝ մարդուն վրայ ամենայն ինչ նոյն իսկ բնական

գործքերը՝ բանին ազդեցութեամբ կամ հրամանով կը կատարուին. մարդ ոչ բնական ազդում ունի անկարգութիւններէն զգոյշ կենալու եւ ոչ ամբողջութիւն ունի անոնց ընդդիմանալու: Աս պակասութիւնը մարդուն վրայ պէտք է որ բանը (խելքը) լեցնէ, արդ՝ թէ որ ասիկայ անոր օգնութեան չիհասնիր, կամ՝ թէ որ մարդն անոր ներքին ձայնին ու ազդարարութեան մօտիկ չ'ընէր, իր կենաց մէկհատիկ առաջնորդը կը կորսնցնէ, իր կենաց պահպանութեան ամենէն մեծ ու բնորոշ միջոցն կը զրկի ու ըստ մարմնոյ չէ թէ միայն անբան կենդանեաց աստիճանին կ'իջնայ, հապա անոնցմէ ալ վար ու վատ կ'ըլլայ. ինչու որ բնութիւնն անբան կենդանեաց իրենց կենաց պահպանութեան համար բանի տեղ ուրիշ միջոց կամ նպատտ տուած է: Իսկ մարդն ասոր հակառակ՝ ամէն միասակար ազդեցութեանց դէմ բանէն ի դատ ուրիշ պաշտպանութիւն չունի. ուստի եւ առանց բանին օգնութեան ու առաջնորդութեան՝ աշխարհքի վրայ ամենէն աւելի դիւրաւ եղծանելի ու ապականելի արարածը կ'ըլլայ: Ի բնութենէ բանիւ զարգարուած չըլլալը կենաց պահպանութեան ու տեւողութեան համար այնչափ վնասակար չէ, որչափ որ բանիւ զարգարուած ըլլալով՝ անոր գործածութիւնն ան բաներուն մէջ զանց ընելը, որոնց համար բնութիւնը զբանը առաջնորդ ու խնամող դրած է: Աս է գլխաւոր պատճառը՝ որուն համար մարդկան մէջ, որոնք շատ երկայն կեանք ունենալու ընդունակութիւն ու յարմարութիւն ունին, մահն այնչափ յաճախ է ու այնչափ մարդիկ կարճատեւ կեանք կ'ունենան:

Ասոր դէմ գուցէ ոմանք ըսեն՝ թէ շատ յիմարներ (խելքերնին կորսնցուցած մարդիկ) շատ երկայն կեանք կ'ունենան: Աս կտորիս մէջ ուղիղ դատաւորան ընելու համար ամէն բանէն յառաջ պէտք է յիմարութեան տեսակը կամ պայմանը մտածել: Թէ որ յիմարութիւնն այնչափ սաստիկ է՝ որ կատարութեան կը հասնի, ան ատեն չէ թէ կեանքը կ'երկնցնէ, հապա շատ կը կարճեցնէ, որովհետեւ մարմնոյն զօրութիւնը չափեաւելի կը մաշէ ու կենաց սպառում կը պատճառէ: Այսպէս նաեւ սեւամաղձութիւնն ու հոգեկան անձկութիւնը կամ թախծութիւնը կեանքը շատ կը կարճեցնէ, որովհետեւ ամենէն աղնիւ գործարանները կը կարկամեցնեն ու զօրութիւնները կը սպառէ: Բայց միջին վիճակի մը՝ այսինքն թէթեւ յիմարութեան մէջ՝ ուր որ բանը (խելքը) բոլորովին կորուսած չէ, հապա մարդուն մտաց մէջ սխալ գաղափար մը, ծուռ բացի հաճոյական կերպ մը երեւակայելու մտած հաստատուած է, հոն դեռ բանին կամ բանաւորութեան բնական (ֆիզիկական) օգնութիւն միշտ կրնայ մնալ, թէպէտ եւ բարոյական օգնութիւն կամ ազդեցութիւնը շատ տկարացած ըլլայ: Մասնաւորութեան ամենէն մեծ ըլլող մարդ մը պէտք է որ իբրեւ հաճոյական երազներ տեսնողի մը պէս համարուի, որուն վրայ խել մը կարօտութիւններ, հոգեր, անհաճոյ դէպքեր ու կեանք կարճեցնող տալանորութիւններ, նաեւ ինչպէս փորձով տեսնուած է՝ հիւանդութեան պատճառներն ալ ամենեւին չեն աղբէր: Ասանկ մարդ մը իր հա-

ճոյական վիճակին մէջ՝ իբրեւ ինք իրեն համար հնարած նոր աշխարհքի մը մէջ՝ երջանիկ կ'ապրի, ուստի եւ իր ներքո խիստ քիչ խանգարմանը ու կենաց սպառում կ'ունենայ: Ասոր վրայ աւելցնենք աս ալ՝ որ թէպէտ յիմար կամ ապուշ մարդ մը ինք իր բանաւորութեամբ կամ խելքովը չիկրնար իրեն ըստ պատշաճի խնամ տալ նիւ, բայց իր քովն ըլլող բարերար մարդիկ կամ իր ազգականներն իրենց խելքովն անոր կ'առաջնորդեն ու իբր թէ իրենց խելքն անոր գործածելու կու տան: Ասանկով յիմարն ալ բանին կամ խելքին (թէպէտ եւ օտարի մը խելքին) միջնորդութեամբն իր կեանքը կը պահպանէ ու երկարատեւ կ'ընէ, երկայն կ'ապրի:

Մարդկային կենաց տեւողութեան վրայ սկզբնական ընդհանուր տեղեկութիւնները քանի մը հատուածի մէջ աւանդելէն ետքը, ուրիշ՝ նոյն հիմանց վրայ հաստատուած՝ կարեւոր գիտելիքն ետեւէ ետեւ ստորագրելու սկսելէն առաջ՝ հոս կենաց երկայն տեւողութեան համար հարկաւոր ու օգտակար ըլլող միջոցները համառօտօր նշանակենք:

Ա. Առողջ մարմնով ու անդամներով ծնած ըլլալ:

Բ. Բանաւոր եղանակաւ ու կարգով ի գործ դրուած բնական (ֆիզիկական) դաստիարակութիւն:

Գ. Գործունեայ ու աշխատասէր երիտասարդութիւն:

Դ. Պատանեկութեան ու երիտասարդութեան աւտեն ցանկական կարիքն անկարգութեամբ կատարելէն ամենայն ջանիւք ետ կենալ:

Ե. Խաղաղական ամուսնական կեանք:

Զ. Կանոնաւոր քուն:

Է. Մարմնի շարժում, քալել, ձիավարել, կառքով շրջիլ:

Ը. Ազատ օդի մէջ ժամանակ անցընել. — բարեխառն ջերմութեան մէջ ապրիլ:

Թ. Գեղն ու պարտեզի մէջ կեանք անցընել:

Ժ. Ամէն ատեն չափաւորապէս լուսաւորուած, օդաբանուկ ու մաքուր բնակարանի մէջ բնակիլ:

ԺԱ. Ճամբորդութիւն ընել:

ԺԲ. Մարմինը մաքուր պահել. ատեն ատեն լուսայուել, մանաւանդ գաղջ (արեւէն տաքցած) ջրով. — ծովու կամ գետի բազմիք գործածել:

ԺԳ. Կերակրոյ մէջ զգուշութիւն ու կարգ. — չափով ուտել խմել. — ակոսները մաքուր պահել ու զգուշութեամբ գործածել:

ԺԴ. Հոգւոյ հանգիստ. — մտաց ու սրտի հանգարտութիւն. — գոհ ըլլալ. — կանոնաւոր ու չափաւոր հոգեկան (մտաւոր) զբաղմունք. — հաստատուն բնաւորութիւն կամ նկարագիր բարուց (caractère) ունենալ:

ԺԵ. Հաճոյական՝ բայց չափաւոր զգայական սիրովութիւն = զբօսանք:

ԺԶ. Հիւանդութիւններէն՝ առանց չափազանց ու անկարգ վախի՝ զգուշանալ. — հիւանդութեան ատեն կարգաւորեալ խնամք բանեցընել. — սպեղանեաց ու

բժշկի նպաստը չարհամարհել, ըստ կարգի ու ատենին գործածել:

ԺԷ. Յանկարծական մահուան վտանգներէն շուտով ազատելու խնամք:

ԺԸ. Հասակին կամ տարիքին համեմատ (մանաւանդ 50—60 տարիքն անցնելէն ետքը) զգուշաւոր կեանք անցընել:

ԺԹ. Հոգեկան ու մարմնական զօրութիւնները մշակել:

Ի. Աս ամէն միջոցներն իւրաքանչիւր անձին մասնաւոր խառնուածոյն, կազմաւածքին ու կենաց պայմանին կամ վիճակին համեմատ բանեցընել:

Պէտք չարհանալ:

ՊԱՏՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Որոշուեալ վերագրողի քով:

Յամին 1629, գարնան շքեղ առտու մը Սպանիայի թագաւորին հոյակապ պալատին մէկ մասը սեպուղ ապարանքի մը մէջ մեծ շփոթութիւն կը տեսնուէր: Բազին աւազով կը ծածկէին, տեղ տեղ գետինը օթոցներ կը փռէին, պատերուն վրայ պատկերներ կը կախէին. բայց զլիաւորաբար մեծ հոգով ու խնամով ընդարձակ գործանոց մը զարգարելու զբաղած էին: Ան տեղը Տիէկոյ Վելազքուէզ անուանի երիտասարդ նկարչին բնակարանն էր, եւ եղած շարժումներէն կ'իմացուէր որ մեծաշուք ու երեսելի անձի մը այցելութեան կը սպասէին:

Վելազքուէզ թէպէտ հազիւ երեսունուչորս տարեկան էր, սակայն Սպանիայի մէջ մեծ անուն ստացած էր, որն որ օրէ օր աւելի կը մեծնար: Անհամար աշակերտներ մեծ փափաքով իրմէ գտն կ'առնէին: Փիլիպպոս Գ. Սպանիայի թագաւորը՝ որն որ արուեստից շատ սէր ունէր, զինքն իր անձնական նկարչին ու արքունի սենեկապահին ըրած էր, եւ իր քովն արքունեաց մէջ բնակելու հրաւիրած էր: Հոն Փիլիպպոս ստեպ ստեպ կու գար արուեստաւորին աչաց տակ իր արքունական ձեռքովը ծրագրերն էր նկարէր:

Տիէկոյ Վելազքուէզ իտալիա, Գերմանիա ու Ֆրանստրա պտրտած, եւ զիւրապէս տեսած էր. ու աս ճամբորդութեան մէջ ժողոված նոր տեղեկութիւններով հարստացած՝ հայրենիքը դարձած էր:

Վելազքուէզին տան մէջ աչքի զարնող բաներէն մէկն էր՝ զարմանալի էակ մը, երկնոտ ու շփոթած սեւա-մորթ գերի մը, զորն որ նկարիչը շատ կը սիրէր: Բայց ինք տուն չեղած ատեն՝ խեղճ գերին աշակերտներուն խաղաղիկը կ'ըլլար: Որպէս զի ետքէն պատմուելիք դիւրաւ հասկըցուի, հարկ է որ հոս մէկ երկու խօսքով աս գերւոյն պատմութիւնը պատմենք:

Փիլիպպոսին խնդրելով՝ Վելազքուէզ, հուշակաւոր Բարեյա ծովակալին կենդանագիրը նկարած էր: Ծովակալն ինք զինքն այնպիսի ճարտարութեամբ վրձնէն ծնած տեսնելուն վրայ զարմացած, նկարչին շնորհակալ ըլլալու եկաւ: Վելազքուէզին տունն եկած ատեն՝ ծո-

վակայն ետեւէն գերի մ'ունէր, զորն որ Հնդկաստան գնած էր եւ որն որ նկարչին ընծայուելու համար թանկագին շղթայ մը կը բերէր: Երբ որ ծովակալը շնորհակալութիւնն ընելէն ետքն տուն դառնալու եղաւ, գերին՝ որն որ խուան կը կոչուէր, տիրոջն ետեւէն սկսաւ երթալ: Բայց դաժան ծովակալը զինքն ոտքովը հրելով, Ինչ կը կարծես, ըսաւ, երբ որ ոսկիէ շղթայ մը կ'ընծայեմ, նոյնը կրողն ալ մէկտեղ չ'իմացուիր: Ասկէ ետքը դուն իմ չես, Վելադգուէզին կը վերաբերիս: Աս խօսքերն ըսելէն ետքը ծովակալն ելաւ գնաց:

Իսկ զզ գերին, գերեաց սեպհական խոնարհ կեցուածքովը, տգեղ ու անհեղեղ կերպարանքովը՝ աշակերտներուն ապուշ մէկն երեւցաւ, զորն որ իրենց զուարճութեան նիւթ ըրին: Գերւոյն՝ ոտքով հրուելով ներս մտնելու եղանակն ալ իրենց անվերջանալի կատակաբանութեանց ու ծաղրածութեանց նիւթ եղաւ: Զինքն իր յառաջուան մեծանուն տիրոջն անուամբը խուան Բարէյա կոչեցին, որ անունն որ ետքէն ալ միշտ պահեց: Վելադգուէզ վրան մեծ գութ ունենալով, արուեստանոցին մէջ իրեն այնպիսի գործքեր տուած էր, որոնք թէպէտ իրեն մեծ աշխատութիւն չէին պատճառեր, բայց իր համբերութիւնը փորձելու յարմար էին: Խուան ան ատեն միայն երջանիկ կ'ըլլար՝ երբ որ տէրն արուեստանոցը կը գտնուէր. իսկ նկարիչն անկէ հեռանալուն պէս՝ հարկ էր որ աշակերտներուն իր վրայ թափած անսպառ կատակաբանութեանց ու ծաղրածութեանց հեղեղները տանէր, զորոնք իրօք ալ երկայն ժամանակ զարմանալի համբերութեամբ տարաւ: Բայց վերջապէս անոնց տուած ներգութիւններէն յոգնելով, անոնց ձեռքէն ազատելու համար մտածեց որ Վելադգուէզին տունը չեղած ատենը՝ երթայ վերնայարկը պահուելու:

Կ'ըսուի թէ մարդը նմանող է, թէ արուեստ մը ուրիշ արուեստի մը գտնուելուն պատճառ կ'ըլլայ, եւ թէ արուեստները մարդիկներուն իրարու հետ հաղորդելովը կը տարածուին: Եւ թէպէտ արուեստաւոր ըլլալու համար՝ վերոյիշեալ պայմաններէն ուրիշ բան մ'ալ պէտք է, այսու ամենայնիւ պէտք է խոստովանիլ որ շատ անգամ կը պատահի որ մէկը կենաց զանազան յարաբերութեանց մէջ գտնուելով, մտքին մէջ արուեստից սէր ու եռանդ մը կը զարթոնու: Նոյնը պատահեցաւ մեր գերւոյն ալ. ինք երկու տարի շարունակ նկարել տեսնելով, եւ լսելով որ շատ հռչակաւոր մարդիկ նկարչութիւնը մինչեւ երկինք կը բարձրացնեն, սրտին մէջ նկարչութեան արտաքին կարգի բաղձնք մը ծնած էր: Ուստի վերնայարկին մէջ՝ տիրոջն ետ դառնալուն սպասելով առանձին անցուցած երկայն ժամերը սկսաւ նկարչութեան փորձել ընելու բանեցընել: Գործածած վրձիններն անպիտան ու անգործածական վրձիններ էին. իսկ ներկն ասդին անդին թափած փոքր մատուցները ժողվելով կը ճարէր: Թէպէտ ինքն ալ կ'իմանար որ ըրածը՝ ծեփելէն զատ բան մը չէ. սակայն աս գործողութեան մէջ մեծ հաճութիւն կը զգար, եւ ըրածին վրայ այնպիսի խիստ լուրթիւն մը կը պահէր, որ ոչ ոք վրան կասկած մ'ունեցաւ:

Վելադգուէզին տան մէջ վերը յիշուած շփոթութիւնը տիրած ատենը՝ սեւամորթ գերին ամենէն աւելի զբաղեալ կ'երեւար, ամէն մարդ իրեն հրամաններ կու տար: Այսչափ մեծ պատրաստութեանց պատճառն երկու նշանաւոր անձինքներու Վելադգուէզին այցելութեան գալն էր: Ասոնց առաջինն էր Փիլիպպոս Գ. Սպանիայի թագաւորը. բայց իր արուեստանոցն այցելութեան գալը սովորական բան մ'ըլլալով, իրեն համար ան աստիճանի մեծ պատրաստութիւն մը հարկաւոր չէր: Ուստի պատրաստութեան բուն առիթ տուողն էր երկրորդը: Աս երկրորդ այցելուն էր Պետրոս Պօղոս Ռուս պէնս, եւ Վելադգուէզ ու իր աշակերտները՝ աս Անվերի քաղաքացին Սպանիայի թագաւորէն վեր կը դասէին, ասիկայ իրենց վեհապետը, նկարիչներուն թագաւորն ու արուեստից ճարտարագիւլին էր: Իրօք ալ նոյն ատեն բոլոր Եւրոպայի մէջ Ռուսկէսին անունը մեծ յարգութեամբ կ'արտաբերուէր: Իր հայրենեաց մէջ, ինչպէս նաեւ Հոլանտայի, Գերմանիայի, Գաղղիայի, Իտալիայի, Անգղիայի ու Սպանիայի մէջ անունը հռչակուած էր: Ռուսկէս բոլոր վեհապետներուն ու իշխաններուն բարեկամն էր: Մարիամ Մետիչի զինքը կը սիրէր, Փիլիպպոս Գ. իրեն ամէն տեսակ պատիւներ տուած էր, Անգղիայի Կարոլոս Ա. թագաւորը զինքն ասպետ անուանած էր, եւ վերջապէս Սպանիայի Իզապելլա Իշխանուհին ժամերով անոր նկարելը դիտելով կը զօտնուէր: Բոլոր Եւրոպայի երեւելի պատկերաց ժողովածոյից մէջ իր քաղած պատկերները կը տեսնուէին. նկարչութեան ու փորագրութեան դպրոցներ կազմած էր, որոնք բոլոր աշխարհքը կը զարմացնէին: Իբրեւ ճարտարապետ՝ իրեն համար յաղթ ու փառաւոր պալատ մը շինած էր, նոյնպէս Անվերի մէջ Յիսուսեանց եկեղեցւոյն շինութեան առաջնորդած էր: Իբրեւ քաղաքագետ՝ թագաւորներու պատկերներ ծրագրելով՝ խաղաղութեան դաշինքներ դրած էր: Իբրեւ մատենագիր՝ նոյն ատենուան Եւրոպայի առաջին կարգի գիտնականներուն հետ թղթախոյնութեան մէջ էր:

Իր բնաւորութիւնն ալ անգիւտ հանճարոյն համաձայն էր: Իր անձնական ծախքովը Հռոմ բաղմամբ արուեստաւորներ կը պահէր: Իր թշնամիները բարիք ընելով լռելու կը ստիպէր: Կուռնելիոս Շիւդ իր գրեթե ամբողջ ոտններէն էր. օր մը լսելով որ նոյն նկարիչը գործք չունի, անմիջապէս անոր գործք հոգաց: Վերջապէս իր գործքերը քննադատողները՝ ձեռուրներէն զէնքերը թափելով կը խայտառակէր, այսինքն ան կ'ընէր, ինչ որ անոնք կ'ըսէին որ ընելու անկարող է: Իրեն առաջնորդ առած էր ան սպաններէն առաւել որ կ'ըսէ. Աղէկ ըրէ, եւ նախանձորներ կ'ունենաս. լաւագոյն ըրէ, ան ատեն զիրենք կը խայտառակես:

Վելադգուէզ մեծ վախի ու այլայլութեան մէջ էր, մտածելով որ իր գործքերը՝ ժամանակին ամենէն երեւելի արուեստաւորէն պիտի քննուին: Իմ համբաւ ոչինչ է, կ'ըսէր, քանի որ Ռուսկէսէն հաստատութիւն չ'ընդունիր: Զեր ուղեր անոր առջեւ երեւալ՝ բայց եթէ

իր ամենէն ընտիր ու ճարտար գործքերը չորս կողմն ունենալով: Մասնաւոր աս վախճանիս համար՝ Յովսէփոս պատմաբան ըստած նկարը քաշած էր, զորն որ 1809ին Գաղղիացիք Փարիզ տարին, բայց ետքէն Նաբոլէոնին իշխալովը նորէն Սպանիա տարուեցաւ:

Կէսօրուան մօտ երկու հիւրերն ալ մեծ բազմութեամբ Վէլազգուէզին բնակարանին դրան առջեւը հասան: Ասոնցմէ մէկը յարգութեամբ կեցաւ, որպէս զի թագաւորն իր պալատականներովն անցնի: Ետքը ինքն ալ՝ որ Ռուպէնս էր, ներս մտաւ ուրիշ խել մը անուանի արուեստաւորներով, որոնց գլխաւորներն էին Վան Տիգ, Սնէյտերս, Վան Ուտըն, Գասպար Կրէյէր, Վիտէնս եւ ուրիշ արուեստաւորներ ու իր աշակերտները՝ զորոնք տեղ մը դեպքաւորութեան գացած ատեն՝ հետը կը տանէր: Ասիկայ երկրորդ անգամն էր՝ որ իբրեւ դեպքան Սպանիա կու գար:

Երբ որ նկարիչը թագաւորին առջեւը հասաւ, ձիէն վար իջնալով, իր յարգութիւնն ընելու փութաց: Սակայն Փիլիպպոս ըրած պատիւը չուզեց ընդունիլ. նկարչի մը քոյն ենք, ըսաւ. հոս թագաւորը դուն ես: Անկէ ետքը արքունեաց սովորութեան դէմ՝ արուեստաւորն հետ ձեռք ձեռքի տուած, երկու թագաւորներն սկսան պատկերաց սրահը մանել. իրենց ետեւէն ալ պալատականները կու գային:

Վէլազգուէզ ու իր աշակերտները՝ Փիլիպպոսին քաղաքավարութիւններ կ'ընէին, իսկ Ռուպէնսին մեծարանք կը մատուցանէին: Խուան Բարեյա սեւաւ մորթն ամենէն աւելի ապշած կ'երեւար: Իր սեւաթոյր ու հոյս ցայտող աչուրները հռչակաւոր մարդուն վրայ սեւեռած էր. կը տեսնուէր որ եթէ համարձակութիւն ունենար՝ զարմանքէն նկարչին առջեւը ծունկ կ'իջնար:

Ռուպէնս յիսունուերկու տարեկան էր: Գլխուն կազմաճքը շնորհք, երեսը վայելուչ, վարմունքն աղնուական: Երկայն ժամանակ արքունեաց մէջ կեցած ըլլալով, իր հազուադէպ հանձարին հետ՝ նաեւ կրթեալ աղնուական մարդու մը վայել վարմունքը սորված էր:

Բոլոր ներկայ եղողներուն սրտին երակը սկսաւ արագ արագ ու սաստիկ բաբախով զարնել, երբ որ Ռուպէնս՝ Սպանիայի հռչակաւոր նկարչին գործքերը քննելու սկսաւ: Յովսէփոս պատմաբանին որ եկաւ, զարմացաւ մնաց, եւ մտերմաբար ձեռքը Վէլազգուէզին երկընցուց, որն որ անմիջապէս անոր բաղկացը մէջ նետուեցաւ: Ահաւասիկ, դռնէց Սպանիայի նկարիչը, կենացս ամենեւեմիկ օրը: Իմ երջանկութիւնս ու փառքս իր վերջին ծագը կը հասնի, շարունակեց Վէլազգուէզ, դէպ ի Ռուպէնս գառնալով, եթէ արժանի համարիք ձեր այցելութեան իբրեւ անմուտայ յիշատակ իմ պատկերներէս մէկուն վրայ վրձին մը զարնել:

Աս խօսքերն ըսելով Վէլազգուէզ իր ընտիր նկարներէն մէկը ցուցուց ու միանգամայն Ռուպէնսին վրձին ու ներկ տուաւ, յուսալով որ հռչակաւոր արուեստաւորն իր գործքերէն մէկուն վրայ, իր հանձարէն ճառագայթ մը կը ցոլացընէ:

Վմէն տեսածներս արդէն կատարեալ բաներ են, ըսաւ Ռուպէնս. սակայն ամենայն սիրով ծրագիր մը կը նկարեմ:

Աս ըսելով, Ռուպէնս ծռեցաւ, պատին դարձած կտաւ մը առնելու համար, զորն որ ձերմակ կը կարծէր: Բայց մէկէնիմէկ զարմացման ձայն մ'արձակեց, վասն զի ան կտաւը՝ ետքէն Թաղաճի անուամբ ամէն կողմ ծանօթ եղած հռչակաւոր նկարն էր:

Գերին վախէն երեսին գոյնը նետեց, դեփ դեղին դարձաւ, այնպիսի երեւելի անձի մը ձեռքը տեսնելով ան նկարը՝ զորն որ իր առանձնութեան մէջ նկարած էր, եւ որուն հոն ըլլալը եւ ոչ մտքէն կ'անցնէր: Յանցաւորի պէս սկսաւ դողալ, գլուխը ծռած՝ տիրոջմէն խիստ յանդիմանութիւն, եւ աշակերտներէն՝ ծաղրածութիւններ լսելու պատրաստուեցաւ:

Սակայն Ռուպէնս մեծ մտադրութեամբ նոյն նկարը կը զննէր: Վերջապէս՝ իսկզբան կարծեցի, ըսաւ, որ աս գործքը քեզմէ է, Վէլազգուէզ.

Մնացածն ուրիշ անգամ:

Բ Ն Ս Ք Ի Տ Ո Վ Ը Ն

Այնչափ թնամիտ երեւոյթներուն շոտոսմը:

Քիմիական գործողութիւններ՝ իբրեւ ջերմութեան աղբիւր:

143. Ի՞նչ է լոյս՝ — Արագ ու տեսանելեաց ջղերուն վրայ աղող, Եթեր անուանեալ հեղանիւթի մը ձօնուները կամ ալեաց շարժումները:

144. Այլու մէջ ի՞նչպէս լուսոյ ձօնուներ յառաջ կը բերէ: — Մարմնոյ մը՝ ջերմութեան ձեռքով շարժման մէջ մտնող հիւլէները նոյն եթերը զգածելով, անոր վրայ լուսոյ ձօնուներ կը պատճառեն. ըստ ամենայնի ինչպէս որ ջրոյ վրայ նետուած քար մը՝ անոր երեսին վրայ ձօնուներ կամ ալեաց շարժումներ յառաջ կը բերէ:

145. Եթերի ձօնուներն ի՞նչպէս կրնան լուսոյ զգածումը պատճառել: — Ինչպէս որ ձայնն ականջը բախող օդոյ ձօնուներէն կը պատճառի. այսպէս ալ լուսոյ զգածումը յառաջ կու գայ մեր աչքը զգածող եթերի ձօնուներէն:

146. Ի՞նչ է լուսոյ եթեր: — Արտաքոյ կարգի նուրբ հեղանիւթ մը, որն որ բոլոր տիեզերքը բռնած է եւ մեր տեսած ամէն առարկաները կը շրջապատէ:

Թէպէտ լոյսն աս կերպով մեկնելը մարդուն միտքը կատարեալ չիյազեցընէր, սակայն մինչեւ հիմայ տրուած մեկնութիւններուն մէջ ամենէն աղէկն ու պարզը ըլլալուն համար, ընդհանրապէս ընդունուած է:

147. Ջերմութիւնն ամէն անգամ լոյս կը ծնանի: — Չէ. կան շատ նիւթեր մանաւանդ մետաղներ, որոնք որչափ տաքցուելու ալ ըլլան, լոյս չեն ծնանիր:

148. Ինչո՞ւ դեղին բոց մը աւելի պայծառ է, քան թէ կրակ կտրած ածուխ մը: — Վասն զի դեղին ճառագայթները ամենէն զօրաւոր լոյս յառաջ կը բերեն. ուր որ կարմիր ճառագայթներն ամենէն սաստիկ ջերմութիւն կը պատճառեն:

149. Ի՞նչ բանի համար կրակ մը երեքմն զօրաւոր ու երեքմն տկար լուսով կը վառի: — Վասն զի կրակի մը լուսոյն սաստիկութիւնը այրման ձեռքով ածխածինին առած ձերմակութիւնէն կախում ունի: Եթէ ածխածինը ձերմակ բոցով կը վառի, ան ատեն այրումը կատարեալ եւ ըստ հետեւորդի լոյսը զօրաւոր կ'ըլլայ. իսկ ներհական վիճակի մէջ լոյսը ծխով կը մթմայ:

150. Ի՞նչ պատճառի համար գողը հանքային ածխոյ պէս բոցով չիվառեր: — Հանքային ածխոյ բոցը՝ ածխաջրածին կազին այրելէն յառաջ կու գայ: Ուստի աս կազը սպառելուն պէս, գողը միայն չվառուող կազ մը յառաջ կը բերէ, որն որ ածխաթթու կ'անուանուի:

151. Ածխոյ կրակի մը մէջ ածխաջրածին կազն ուսկից կը դոյանայ: — Ածուխէն՝ որն որ ածխածին ու ջրածին կազերուն բաղադրութիւնն է: Աս երկու տարրներն այրած ժաւանակնին՝ իրարմէ կը բաժնուին, եւ ուրիշ նոր բաղադրութիւններ կը կազմեն. (Տես թիւ 106):

Ան այրելի նիւթերը՝ որոնք վառած ատեննին բոց չեն հաներ (ինչպէս են գողն ու փայտի ածուխը եւ այլն) իրենց մէջ ջրածին կազ չունին. իսկ ան նիւթերը՝ որոնց մէջ քիչ մը ծծումբ կը գտնուի, տկար բոցով մը կը վառին:

152. Ինչո՞ւ համար ցուրտ եղած ատեն ածուխն ուրիշ ժամանակներէ աւելի շուտով կը սպառուի: — Ա. վասն զի ցրտութեամբ խտացած օդոյն մէջ աւելի թթուածին կայ՝ քան թէ նոյնչափ զանգուածով ջերմ օդին մէջ: — Բ. վասն զի ցրտութեամբ խտացած օդն աւելի ծանր ըլլալով, կրակին վրայ շուտ կը հոսէ, վեր բարձրացած ջերմ օդին տեղը բռնելու համար:

153. Ի՞նչ պատճառի համար կրակը ցուրտ օդի մէջ շատ պայծառ կը վառուի: — վասն զի երբոք կազերն աւելի շուտով կը խտանան, եւ հաստատուն ածխածին առատութեամբ թթուածին կ'ընդունի, որով աւելի պայծառ ու սաստիկ կը վառուի:

154. Ինչո՞ւ համար կրակը ձմեռն աւելի կենդանի կը վառուի՝ քան թէ ամառը: — Ինչո՞ւ որ ձմեռը օդն աւելի ցուրտ է քան թէ ամառը:

155. Ի՞նչ պատճառի համար օդին ցրտութիւնը կրակին ջերմութիւնը կը շատցնէ: — Ա. վասն զի ցրտութեամբ խտացած օդը կրակին աւելի շատ թթուածին կը մատակարարէ՝ քան թէ նոյն ծաւալով ջերմ օդը: — Բ. վասն զի խտացած օդն իր ծանրութեամբ պատճառաւ ջերմ օդին տեղ աւելի շուտ կը հոսէ ու կրակին նոր ծարակ կու տայ:

156. Ինչո՞ւ համար արեւը կրակին զարկած ատեն՝ կրակը ան աստիճանի կը ճնշուի, որ հազիւ տկար բոցով մը կը վառուի եւ շատ անգամ կը մարի: — Ա. վասն զի արեւուն ճառագայթներովն անօրացած օդը կրակին վրայ շատ կամաց կը հոսէ: — Բ. վասն զի արեւուն ճառագայթից քիմիական զօրութիւնն, այրման գործողութեան վրայ փաստկար ազդեցութիւն մը կ'ընէ:

Արեւուն ճառագայթներն երեք մասէ բաղկացած են. լոյսէ, ջերմութենէ եւ ակտինեան կամ քիմիական ճառագայթներէ. արդ երկու վերջիններն այրման գործողութեան համար փաստկար են:

157. Ինչո՞ւ համար անօրացած օդը կրակին վրայ կամաց կը հոսէ: — վասն զի օդին հոսումը կրակին վրայ այնչափ զօրաւոր կ'ըլլայ, որչափ որ արտաքին օդին ու կրակին ձեռքով տաքցած օդին մէջ գտնուած տարրերութիւնը մեծ է:

158. Ինչո՞ւ անօրացած օդը կրակին աւելի քիչ ծարակ կը մատակարարէ՝ քան թէ պաղ օդը: — վասն զի անօրացած օդն իր մէջն աւելի քիչ թթուածին կը պարունակէ՝ քան թէ նոյնչափ ծաւալով խտացած օդը:

159. Ի՞նչ պատճառաւ կրակը բաց օդի մէջ աւելի կենդանի կը վառուի: — Ա. վասն զի արձակ օդը՝ տան մէջ գրտնուած օդէն խիտ է: — Բ. վասն զի կրակին մերձեցալու քիչ արգելք ունի:

160. Ինչո՞ւ համար արձակ տեղի օդը չէնքերու մէջ գտնուած օդէն աւելի խիտ է: — վասն զի աղաւթ չըլլան ունի, եւ անօրացած օդը մասերը շուտ մը հեռանալով՝ ցուրտ օդի հոսանքներու տեղի կու տան:

161. Ինչո՞ւ համար օդը խոնաւ եղած ատեն՝ կրակն այնպէս կենդանի չիվառեր, ինչպէս չոր ցուրտ եղած ատեն: — վասն զի օդը գոլորշիով լեցուն կ'ըլլայ, ուստի եւ չէ թէ միայն կամաց կը շարժի, այլ նաեւ շատ անօրացած ըլլալով՝ կրակին բաւական ծարակ չիկրնար տալ:

162. Ինչո՞ւ հոգիտ տեղ կրակն աւելի կենդանի կը վառուի: — վասն զի օդը շուտ շուտ կը փոխուի եւ կրակին առատութեամբ ծարակ կու տայ:

163. Ի՞նչ բանի համար փոքր կրակը կը բռնկցնէ: — վասն զի օդն աւելի շուտով դէպ ի կրակը կը մղէ. այնպէս որ կրակն առատ թթուածին ընդունելով՝ աւելի սաստիկ կը վառուի:

164. Ի՞նչ պատճառի համար ծրագի մը վրայ զօրաւոր փչուած ատեն՝ կրակին պէս աւելի կենդանի վառելու տեղ, կը մարի: — վասն զի ծրագին բոցը՝ պղտիկ պատրուդի մը վրայ է, ուսկից որ զօրաւոր փչելով կը բաժնուի, եւ այսպէսով ակայրելու նիւթ չունենալով՝ կը մարի:

165. Ինչո՞ւ ծխող պատրոյգ մը երբեմն զօրաւոր փչելով դարձեալ կը բռնկի: — վասն զի փչուելով՝ օդը մեծ արագութեամբ պատրուդին կը մծտենայ. որով օդին թթուածինը ծխող պատրոյգն ան եղանակաւ կը բռնկցնէ, որ եղանակաւ որ ծխող փայտ մ'ալ կը բռնկցնէ:

166. Ինչո՞ւ համար չորս կողմի օդը զպատրոյգն առանց փչելու չիբռնկցնէ: — վասն զի թթուածինն առանց դէպ ի պատրոյգ մղուելու՝ բաւական առատութեամբ ծրագին վրայ չիհոսեր:

167. Ե՞րբ կրնայ աս փորձն աւելի աղէկ յաջողիլ: — Օդը խիտ պաղ եղած ժամանակ. վասն զի նոյն ատեն օդը ցրտութեամբ խտացած ըլլալով, համեմատութեամբ շատ թթուածին կը բովանդակէ:

168. Ի՞նչ բանի համար խցի մը վառարանին կանկարան կարելի եղածին չափ գետնին մօտ կը դրուի: — Որպէս զի խցին վառի կողման օդը կրակին ձեռքով տաքնայ:

169. Խցի մը վառի կողման օդը նոյնպէս չիջերմանար թէ որ կրակեղջուր աւելի բարձր տեղ մը դրուելու ըլլայ: — Չէ. վասն զի կրակի մը ջերմութիւնը կասկարային տակ եղող օդին վրայ խիտ քիչ ազդեցութիւն կ'ընէ: անոր համար կրակարանին կանկարան կարելի եղածին չափ յատակին մօտ գնելու է:

170. Ի՞նչ պատճառի համար շատ անգամ՝ կրակի մը քով նստած ատեննիս՝ ոտուքնիս կը մսի: — վասն զի ցրտութիւնը դռներուն ու պատուհաններուն ձեղքուածներէն եւ գետնին վրայէն կը հոսէ, որպէս զի կրակին միջնորդութեամբ տաքցած ու ծխոյն հետ ծխանէն գուրս ելած օդին տեղ բռնէ. արդ աս պաղ օդին հոսանքները միօրինակ ոտուքներուն վրայէն անցնելով, անոր ջերմութիւնը կը բառնան:

171. Ինչո՞ւ համար կրակ կտրած (եւ ոչ թէ բոցով վառուող) ածխոյ հոյ մը վրայ թղթի կտոր մը շիտակ դնելու ըլլանք, թուղթը բոցով չ'այրի, հապա առանց բռնկելու՝ մոխիր կը դառնայ: — վասն զի օդին թթուածինն հետ միանալու չափ տաքցած ու կենդանի վառուող ածխոյ կրակի մը ածխածինը՝ ածխաթթու կազ յառաջ կը բերէ, որն որ կրակին վրայ դրուած թուղթը կը շրջապատէ. արդ ածխաթթուն բոցով չիվառեր, ու նաեւ թող չիտար որ իրմով պատած մարմինն ալ բոցով վառուի:

172. Իսկ երբ որ թղթին վրայ փչուի կամ յանկարծակի դուռը բացուի, ինչո՞ւ անմիջապէս կը բռնկի: — վասն զի օդին մէջ շարժում մը յառաջ գալով, ածխաթթուն կը հեռանայ, որով թուղթը բոց կ'առնու:

173. Զուրն ինչո՞ւ կրակը կը մարէ: — Ա. վասն զի այրելի մարմնոյն չորս կողմը կը պատէ, որով օդն անոր չիկրնար մծտենալ: — Բ. վասն զի ջրոյն շոգի դառնալը, այրելի մարմնոյն ջերմութիւնը չի կրէ:

174. Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ քիչ ջուրը կրակն աւելի կը բորբոքէ, ուր որ ասոր հակառակ ջրոյ մեծ քանակութիւնը նոյնը կը մարէ: — Քիչ ջուրը շուտ շոգի կը դառնայ, որն որ հոյն ջերմութիւնը կ'աճեցնէ. իսկ ջրոյ մեծ քանակութիւնը՝ շուտով շոգի չիկրնալով դառնալ, այրումը կը խափանէ:

175. Ի՞նչ բանի համար վառելու ածուխը ջրով կը թրջեն երբ որ շատ պղտիկ կտորուանք կամ փոշի ըլլալու ըլլայ: — վասն զի ջուրն ածխոյ զանգուածն աւելի հաստատուն կ'ընէ, միանգամայն շոգին ածուխին կատարեալ այրելուն կ'օգնէ:

ԲԱՐՈՅՆԱԳ

Հ Ե Ղ Ի Ն Ե

Ի վերայ այս ամենայնի դրոյն ձայները տակաւին կը լսէր, եւ յուսահատութեան աղաղակներուն մէջէն, Մակիյի ծով ի-ջուցէք, խօսքն ականջը հասաւ: Ասով գու-շակեցով որ նաւն ընկղմելու կամ ժայռե-րու զարնուելու վտանգի մէջ է, նաւապե-տին սպառնալիքը բանի տեղ չդնելով, սուր աղաղակ մ'արձակեց:

Հաղիւ ասոր վրայ վայրկեան մ'անցած էր, մէյ մ'ալ դրսէն ոտնաձայն մը լսեց: Անմիջապէս դուռը խորտակեցաւ եւ պաշ-տոնակալ մը ներս մտաւ, որուն ձեռքի ջահին լուսովը Հեղինէն ճանցաւ... զլա-րօյս Սէն-Ռոմէն:

Ո՛հ, Պարոն Կարոյոս, ստուգիւ գո՛ւր էք, գոչեց օրիորդը՝ սաստիկ զարմացմամբ: Իսկ պաշտոնակալը կարծես թէ կեցած տեղը գամուածի պէս մնաց՝ զՀեղինէն տես-նելով: Էր կրնար աշուրներուն հաւատալ: Ես եմ, Հեղինէն եմ, գոչեց խեղճ աղ-ջիկը: Երկու ձեռքով սենեկին դուռը բռնելով՝ օրչիխայ: Կարոյոս ալ ամէն բոպէ գլտորելու վտանգի մէջ էր: այնչափ սաս-տիկ էր նաւուն երեւումը:

Վերջապէս երկտասարդն ինք իրեն դա-լով, Գոթախտ օրիորդ, գոչեց, ինչ կեր-պով հոս կը գտնուիք:

Հեղինէն պատասխան չտուաւ:

Բայց ասանկ անգործ կենալով՝ անգին ժամանակ մը կը՝ կորսնցնենք, շարունա-կեց պաշտոնակալը: Ետեւէս եկէք, ապա թէ ոչ կորսուած էք: Իւ առանց խօսք մ'աւելցնելու, Հեղինէն ձեռքէն բռնեց, նաւուն յարկը հանեց: Օրիորդն առանց դիմադրութեան՝ թող տուաւ որ զինքը տանի. զարմանքն ու երկիւղը չէր ներեր որ թշնամւոյն հանդիպելուն վրայ մտածէ:

Կեցէք, կեցէք, գոչեց Կարոյոս, բոլոր զօրութեամբ նաւուն ան կողմը վազելով, ուր կը կենար նաւապետը՝ յուսահատեալ դժբախտներու բազմութենէ մը պաշա-րուած:

Հեղինէն զնաւապետը տեսնելով, չէր համարձակեր յառաջ երթալ: Կը ջանար Կարոյոսին ձեռքէն պրծիլ: բայց երկուս-սարդն առանց անոր դիմադրութեան միտ դնելու՝ զինքը մինչեւ ան տեղը տա-րաւ, ուր եղբայրն անհամբերութեամբ կը սպասէր մակուկին պատրաստուելուն, որ մէջը նետուի:

Նաւապետը հաղիւ մէյ մը Հեղինէն ու անոր աղատչին նայեցաւ: Կենաց վտանգին մտածմունքն ուրիշ ամէն զգածմունքները դադարեցուցած էր: Այսպէսով՝ առանց բան մ'ըսելու՝ պատրաստութիւնները յա-ռաջ կը տանէր:

Փոթորիկը նոյն միջոցին կատաղութեան վերջին ծայրը հասած էր: Նաւը՝ զեկն ու կայմերը կորսնցնուցած ըլլալով, ծովուն ալիքներուն վրայ մակուկի մը պէս կ'ու-տոստէր, եւ ամէն բոպէ անոնց տակն ան-հետ ըլլալու վտանգի մէջ էր: Ծովը զեղբէն

շատ հեռու չէին, եւ հովը զերեք բռնու-թեամբ կը մղէր եղբները պատող ժայռե-րուն դէմ:

Հեղինէն ուր գտնուածն ու ինչ բրածը չէր գիտեր: Մէկ ձեռքով Կարոյոսին բա-զուկը բռնած էր, մէկաւովը հովէն կոտրած կայմի կտոր մը: Ուրի վրայ կը կենար, բայց այնպիսի վիճակի մէջ կը գտնուէր՝ որ եթէ Կարոյոս զինքը չբռնէր, անտարակոյս չէր կրնար հովին սաստիկութեան եւ ալեաց կատաղութեան դիմանալ:

Վերջապէս մակուկի ծով իջնալով, նա-ւապետը մէջը յառքեց. նաւատորներուն մէկ մասն ալ ետեւէն գացին: Երբեք զեղբայրը կը կանչէր. բայց Կարոյոս տե-ղէն շարժելու ատեն չունեցած՝ սաստիկ հով մը մէկէն մակուկը հեռացուց:

Նոյն ժամանակը կայծակի մը սփռած լուսովը, Հեղինէն մակուկը գտնուած մար-դիկներուն մէջ նշմարեց զՎուստէն՝ Ան-նային եղբայրը: Մէկէն միտքը սոսկալի կասկած մ'եկաւ. բայց շուտ մ'ան ողոր-մելն մոռցաւ, երբ որ ուրիշ փայլակ մը ծովին երեսը նորէն լուսաւորելով՝ առ-ջեւը զարհուրելի տեսիլ մը բացաւ: Տե-սաւ որ մակուկը դառնալով՝ ծովուն տակը թաղուեցաւ: Մի միայն սաստիկ աղաղակ մը լուսեցաւ, եւ ետքը գերեզմանական լուսութիւն մը տիրեց:

Քիչ մը ատեն այնպէս կ'երեւար որ Կարոյոս բոլոր քաջասրտութիւնը կորսն-ցուցած ըլլայ: Յուսահատութեամբ ձե-ռուները դէպ ի մակուկին ընկղմած կող-մը տարածեց, զՀեղինէն թող տուաւ՝ դէպ ան կողմը վազեց, կրկին կրկին զեղբայրը կանչելով: Բայց ամենեւին պատասխան տուող չեղաւ:

Հեղինէն գետինն ինկած՝ աղօթք կ'ընէր, բայց չէ թէ իրեն համար, այլ ան դժբախ-տին համար՝ որուն, առանց մասնաւոր դի-տաւորութեան, աստուածային բարկու-թիւնը սպառնացած էր:

Կարոյոս պարապ տեղ խել մը ատեն պոռալէն ետքը՝ օրիորդին քովը դարձաւ, որն որ բոլոր զօրութեամբ պարան մը բռնած կեցած էր:

Հեղինէն, ըսաւ, միայն Աստուծոյ կրնանք օգնութիւն յուսալ. աղօթք ընենք: Օ-րիորդին քովը ծովը իջաւ եւ բարձր ձայ-նիւ քիչ մը աղօթք ընելէն ետքը, ոտք ե-լաւ, քովը գտնուող նաւատորներէն մէ-կուն գօտին առաւ, Հեղինէն մէջքէն փաթեց:

Նաւն արագութեամբ ցամաք կը մտե-նար, եւ կարծես թէ առանցքի մը վրայ կը դառնար: Պաշտոնակալը զօրիորդը փաթ-թած գօտւոյն ծայրը բռնած, առաւ զինքը նաւուն կողմ տարաւ, եւ անոր հետ մէկ-տեղ ալեաց մէջ նետուեցաւ:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Երբ որ Հեղինէն խելքը գլուխը դա-լով, աշուրները բացաւ, ինք զինքն աղբա-տին խուցի մը մէջ, պղտիկ բայց բաւա-կան մաքուր անկողնոյ մը վրայ գտաւ: Մէկէն սկսաւ աշուրները չորս դին պտրտ-ցնել, ուր եւ ինչ վիճակի մէջ եղածն իմանալու համար: Քիչ մը մտածելէն ե-տեւ՝ մէջը գտնուած նաւուն նաւաբեկու-

թիւնը միտքն ինկաւ: Կարծես թէ տա-կաւին ալեաց մեռնիւնն ու խղճուողներուն յուսահատական աղաղակը կը լսէր: Ուս-տի աշուրները նորէն գոցեց՝ իբր թէ ե-րեւակայութեան մէջ նկարուած հազարն տեսարանը չտեսնելու համար:

Այնպիսի այլալուծեան մէջ էր, որ դժուարաւ կրնար շունչ առնուլ, մինչեւ գրեթէ կենդանի ըլլալն իսկ չէր իմանար: Մէյ մ'ալ կամացուկ մը դրան բացուե-լուն ձայնը լսելով, գլուխը դարձուց, եւ հինգ վեց տարւան աղջիկ մը տեսաւ, որն որ զգուշութեամբ դէպ իրեն կու գար, մէկ ձեռքով՝ հողաթափները, մէկաւովն ալ պղտիկ աթոռ մը բռնած: Աղջիկը շունչը բռնելով՝ Հեղինէնին մօտեցաւ. աթոռն անկողնոյն քով դրաւ, եւ վրան ելելով՝ սկսաւ զարմացմամբ եւ հետաքրքրութեամբ օրիորդին կերպարանքը զննել:

Հեղինէն աղջիկը չվարցնելու համար՝ աշուրները գոցած էր. անոր համար եկողն աւելի համարձակութիւն առնելով, ձեռ-քը գունատ այտերուն վրայ դրաւ: Տես-նելով որ աղագած է, սկսաւ միեւնոյն զգուշութեամբ ետ դառնալ: Բայց Հեղի-նէն կամացուկ մը գլուխը վեր վերցնելով, ցած ձայնիւ անոր ըսաւ. Ո՛ւր եմ. դուն ո՞վ ես, աղջիկս:

Աղջիկն ետեւը նայեցաւ, մեծ զարմանք ցուցուց. մէյ մ'ալ յանկարծ հողաթափ-ներն ու աթոռը գետինը ձգեց, վազելով խցէն դուրս ելաւ, բոլոր զօրութեամբ սկսաւ պոռալ: Մայր, մայր, գեղեցիկ տի-կինն արթնացաւ:

Իր մանկական ձայնին հնչիւնը կամաց կամաց հեռանալով, չլուելու սկսաւ: Իսկ Հեղինէն ձեռքը ձակատը դրած՝ կը ջանար խորհուրդները ժողովել, որ ուր ըլլալն ի-մանայ:

Քանի մը րոպէէն՝ դրան առջեւը բիրտ կերպարանք բարձրահասակ կին մ'երեւ-ցաւ, որն որ հոն կենալով՝ երկուսու-թեամբ մը զօրիորդը կը զննէր. կարծես թէ կը վախնար որ անկողնոյն մէջնը ճի-ւաղ մը չըլլայ: Բայց Հեղինէն երեսաց գոյնէն եւ աշուրներուն փայլունութենէն քաջալերուելով, իրեն մօտեցաւ. եւ ինչ-պէս ըլլալը հարցուց:

Ինք զինքն շատ գէշ կը զգամ, պա-տասխանեց Հեղինէն:

— Կրնայի՞ք յուսալ որ աւելի աղէկ ըլլաք:

— Ո՛հ, չէ:

— Հիմայ ձեզի բան մը կը բերեմ, որ քիչ մը սփոփութիւն կու տայ: Մինչեւ որ գամ, թող Մաննիկը հոս մնայ:

Պղտիկ աղջիկը՝ որն որ խօսակցութեան ժամանակը դրան քով կը կենար, իր ա-նունը լսելուն պէս՝ մօտեցաւ. եւ սկսաւ իր հասակին սեպական եղող կարեկցու-թեամբ Հեղինէնին նայիլ: Բայց օրիորդն անոր ամենեւին միտ չէր դնէր:

Քիչ մը վերջը կինը զօրացուցիչ ըմպե-լիք մը բերաւ: Սակայն Հեղինէն նոյնը խմե-լէն ետքը ալ՝ զգալի աղէկութիւն մը չե-մացաւ, մանաւանդ թէ սարսուէ մը բրո-նուեցաւ, որուն հետ մէկտեղ մտաց ցն-րում ու գառանցանք ալ սկսաւ: Աս վե-ճակն ամբողջ երկու օր տեւեց: